

SZEMLE

Nemzeti tudat, nemzeti és etnikai folyamatok

Kommunizmus román módra.

A kisajátított emlékezet és támogatói

Kommunismus auf Rumänisch. Die enteignete Erinnerung und ihre Parteigänger
= *Osteuropa*, 58. évf. 2008/7, 87-94. p.

Richard Wagner bánsági származású, Berlinben élő német író cikke a román kommunizmus emlékezetének ambivalens jellegéről ír.

Románia soha többé nem lesz olyan szabad, mint Ceaușescu idejében, mondta Adrian Păunescu költő, az állampárt-utód Szociáldemokrata Párt szenátora.¹ Păunescu ma is Románia egyik legismertebb figurája, a Ceaușescu-i „aranykorban” pedig az ország egyik legcsillogóbb alakja volt. Aktívan részt vett a diktátor körüli személyi kultusz kialakításában, ugyanakkor az ellentmondásos Fáklya-kör (Cenaclul Flacăra) egyik vezetője is. Azt ország fiatalására óriási hatást gyakorolt, ami egészen addig tetszett a rendszernek, amíg a rajongás célpontja nem saját maga lett; ekkor a diktátortörpár konkurenciájaként tekintettek rá, és 1985-ben betiltották a kört. Az, hogy Păunescu a kommunista rendszer egyik legfontosabb ideológusa volt, csak rövid ideig gátolta a rendszerváltozás utáni karrierjét. Manapság a román kultúra védelmezőjeként lép fel a túlzott elnyugatosodás ellen

Az, hogy a nemzeti kommunizmus és Ceaușescu a legrosszabb volt, ami Romániával történhetett, ma már mindenki, még a kommunisták számára is világos. Persze erre akkor is rájöhetek volna, ha nem a rendszerrel való kollaborálást választják. Amikor 1965-ben Ceaușescu került hatalomra, a fiatalság (amelyeknek már semmi kötődése nem volt a két világháború közötti polgári világhoz és a demokráciához), nagy reményekkel fogadta az új rendszert. Több szabadságot, több nyugati kultúrát, popzenét, modernebb és urbánusabb életformát vártak. A fiatalság Kelet-Európában mindenhol nyugati zenét akart hallgatni, angolul szeretett volna tanulni, farmernadrágot hordani és hosszú haját viselni – nem volt ez máshogy Romániában sem.

Ennek a fiatal generációnak voltak támogatói a kommunista apparátuson belül is. Ezek a többségében középkorú káderek a megújulást látták ezekben a fiatalokban a kockafejű öreg káderekkel szemben.

A háború utáni Románia legjobb éveiben, 1965 és 1971 között az ország valamennyivel szabadabb volt, de ekkor vette át a Ceaușescu-házaspár a teljes hatalmat. Ceaușescu egyszerre lépett fel a sztálinisták ellen, építette a nemzeti kommunizmust és saját hatalmát. A nacionalizmus a kommunizmus mellett a segéd-ideológia szerepét játszotta, mivel Ceaușescu Moszkva ellen pozicionálta magát, hogy a nép elhiggye: a rendszer nem a szovjet érdekeket, hanem az ország javát szolgálja. Ugyan ezt a politikát még Gheorghii-Dej találta ki, de gyümölcseit Ceaușescu aratta le. Gheorghii-Dej köre úgy emelte Ceaușescut hatalomra, hogy azt hitte, manipulálni tudják majd a fiatal pártfőtitkárt. De alaposan alábecsülték Ceaușescu képességeit. A függetlenedési folyamat már az ötvenes években elkezdődött: rábírták Moszkvát a szovjet csapatok kivonására (1958), semleges pozíciót foglaltak el a szovjet-kínai viszályban, nem fogadták el a KGST-n belül Romániának szánt mezőgazdasági szállító szerepét, majd ez a folyamat 1964-ben az ún. kis függetlenségi nyilatkozattal érte el csúcspontját. Ezzel együtt 1963-ban a legtöbb politikai foglyot is szabadon engedték, így a diktatúra a direkt elnyomás módszerét a manipulációra váltotta. Ceaușescu számára tehát elő volt készítve a terep. Ebben a helyzetben a további nyitás teljesen reálisnak tűnt. 1968-ban Románia nemcsak megtagadta részvételét a prágai tavasz elfojtásában, hanem nyilvánosan el is ítélte azt, ez pedig Ceaușescu hatalmának és különutas politikájának további erősítéséhez vezetett. Ezekben az években az angol nyelv az iskolákban oktatott tárgy lett, Kafkát lehetett olvasni és Ionescu-darabokat játszottak a színházak. De a nemzeti kommunizmus egy félvalóságban alapult: a rendszer folyamatosan a külső támadás rémével fenyegette a lakosságot. Így bármilyen ellenzéki hang megszólalt, az azonnal az ország megtámadásával lett egyenlő. Az emberekbe beleerőltették a támadástól való félelmet. Ezzel a félelemmel takarta el a kommunista nómenklatúra saját hatalmát.

A román történelem felhasználása is a rendszer fenntartása érdekében történt. A kommunista történelemszemlélet mítoszait a két világháború közötti szélsőjobboldaltól vették át. A román autochtonitás így a sztálini évek után ismét alapdoktrínává vált. Sőt, a két világháború közötti időszak jobboldali szerzőinek munkái beépültek a nemzeti kommunista kánonba. A filozófus Constantin Noica például, aki vasgárdista volt a harmincas években, majd a sztálinista időszak alatt börtönben ült, a román létről szóló elméletei miatt ismét „divatba jött.” De Noica továbbra is tartotta magát ahhoz, hogy a filozófus ne foglalkozzon napi ügyekkel, ezért Nagyszében mellé vonult vissza, és tanítványokat gyűjtött maga köré. Noicának

¹ Păunescu a 2008-as választások során elveszítette mandátumát. (A szerk. megjegyzése)

persze nem esett nehezére, hogy ne ártsa bele magát a politikába, mivel a kommunizmust továbbra sem tartotta kívánatos társadalmi berendezkedésnek. Tanítványai fontos szerepet játszottak a rendszerváltozás során.

A nemzeti emlékezet kettős használata ahhoz vezetett, hogy a rendszerváltozás után egy bal- és egy jobboldali nacionalizmus is létrejött. A baloldali a volt kommunistákból állt, és olyan szervezetekkel és pártokkal lépett szövetségre, mint a Nagy Románia Párt vagy a Román Otthon. Az értelmiségi diskurzust viszont a tradicionális jobboldali nacionalizmus határozta meg. Csak néhány éve kezdődött el ennek a jobboldali nacionalista diskurzusnak a kritikája, de a bírálókat többnyire csak a politikai korrektség számonkérésében merül ki.

Varga-Kuna Bálint

Területmegosztást a békéért

Szuverenitás, demográfia és az etnikai polgárháborúk összefüggései

Johnson, Carter: *Partitioning to Peace. Sovereignty, Demography, and Ethnic Civil Wars = International Security, Vol. 32, No. 4 (Spring 2008), 140–170 p.*

A háborús cselekmények miatti népességmozgásokat kutató szerző tanulmánya statisztikai módszerrel vizsgálja az összes olyan, 1945 és 2004 között világszerte bekövetkezett területmegosztást, amely etnikai jellegű polgárháború következtében jött létre. Az írás kiindulópontja, hogy az 1950-es évek eleje óta a polgárháborúk virulenciája, időtartama és kegyetlensége – mind emberéletet, mind pedig a sebesültek létszámát illetően – messze meghaladja a szuverén országok között lefolyt háborúkat. Az 1945 és 1999 között lezajlott polgárháborúk közül több mint 55% százalékos (egy-egy számítások szerint egészen 72%-os) tekinthető ugyanis etnikai jellegű háborúskodásnak. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az 1990-es években világszerte mintegy kétszáz etnikai kisebbség (illetve nem domináns helyzetű lokális többség) fejezte ki elégedetlenségét saját politikai státusával kapcsolatban. A legtöbb aggodalomra mégis az a tény ad okot, hogy ez idáig a fegyvernagyvást elért etnikai konfliktusok nagyjából fele esetében a fegyveres harcok a békekötést követő öt esztendőn belül ismétlenül kiújultak.

A kutatók és a politikai döntéshozók körében tehát az 1990-es évek második felétől kezdve egyre inkább erősödik a meggyőződés, hogy bi-

zonyos – máshogy nem orvosolható esetekben, azaz a humanitárius katasztrófák megelőzése érdekében, ahol már befejezett ténynek tekinthető nagyszámú népességek elüldözése, illetve elmenekülése, továbbá ahol a nemzetközi erők beavatkozása sokat várhat magára vagy pedig eleve lehetetlennek bizonyul – az etnikai konfliktusok megoldása és a hosszú távú béke feltételeinek a megteremtése szempontjából a felosztás útján történő területmegosztásos rendezés (*partition*) tűnik a leginkább célra vezető politikai eszköznek. A területmegosztást támogatók érvelése szerint a szembenálló etnikai csoportok különálló államokba történő szétválasztása lényegében biztos katonai védelmet nyújt minden érintett fél számára, és ezáltal hatékonyan képes elősegíteni a béke hosszú távú feltételeinek a megteremtését a szóban forgó régióban. A megoldás hívei ugyanakkor sietnek hangsúlyozni, hogy tartós béke kizárólag a háborúban álló felek csak homogén etnikai tömbökre bontásával érhető el (jelentsen ez akár népességáttelepítést is) – és ezáltal a hadiállapot felszámolásának és az újjáépítési munkálatoknak a sikere a helyszínen telepített nemzetközi erők jelenléte után is garantálható.

A területmegosztási elmélettel kapcsolatos eszmefuttatások mind ez idáig leginkább elméleti tanulmányokat, illetve egy-két esettanulmányt eredményeztek csupán. Egyetlen kivétel alóluk Nicholas Sambanis 2000-ben publikált tanulmánya, amely írás – nemzetközi adatbázison dolgozva – a szakirodalom elméleti megállapításait elsőként tesztelte statisztikai módszerekkel. Ahogy arra Carter Johnson felhívja a figyelmet, Sambanis írása – minden erénye dacára – módszertani szempontból hibásnak tekinthető, mivel a szerző a meghúzott új határok tényét (lényegében az elnyert „szuverenitást”) veszi modelljében független változóként, ahelyett, hogy az egymással háborúban álló etnikai csoportok demográfiai elkülönülésével dolgozna, márpedig ezáltal magyarázatában – tévesen – az elnyert szuverenitás és a kiújuló háborúskodás közötti kapcsolatra helyezi a hangsúlyt, szemben Johnson alább kifejtendő, szofisztikáltabb módszertani megközelítésével.

Az etnikai háborúkkal kapcsolatos teoretikus megfontolások lényegében két alapelven nyugszanak: 1) az etnikai háborúk minőségileg különböznek a háborúskodás egyéb fajtáitól ; 2) az etnikai csoportok közötti háborúskodás olyan biztonsági problémákat vet fel, amelyek tartós megoldása érdekében a szemben álló felek számára szuverenitást és a másiktól való világos területi elkülönítést kell biztosítani.

Az elméleti szakirodalom meglátásai szerint az „etnikai konfliktust” a szemben álló feleknek tulajdonított és megváltoztathatatlan identitása és ezen identitás átpolitizáltsága különbözteti meg a polgárháború egyéb (pl. ideológiai antagonizmusokon alapuló) típusaitól. Mindez azonban koránt-